

Ярошенко Віра Миколаївна – старший викладач кафедри політичних наук МДГУ ім. П. Могили, кандидат політичних наук, депутат Миколаївської міської ради. Коло наукових інтересів – етика в політиці та державотворенні.

Формування гуманістичних цінностей у політичній свідомості молодого покоління України

У статті визначається важлива роль і місце молодого покоління на етапі реформування політичної системи в Україні. Розглядається формування гуманістичних цінностей у політичній свідомості молоді через правову освіту та удосконалення інституту демократичного лідерства.

Title deals with the role and position of generation on the stage of political system reforming in Ukraine. Attention is paid to the forming of humane values in political consciousness.

Конституційні принципи демократичної правової держави в Україні вимагають в ролі рушія молодшу особу, яка б усвідомила невідворотність та прогресивність демократичних змін у державі, прагнула сприяти консолідації й гуманізації суспільства.

На етапі реформування політичної системи доцільно приділити особливу увагу дослідженню відносин держави і молодого покоління. Спробуємо розглянути міру залежності успіху реформи політичної системи в Україні від участі молоді в процесі реформування.

Успішне забезпечення демократизації політичної системи значною мірою буде залежати від правового та політичного виховання молодого покоління, гуманізації його політичної свідомості, що значною мірою, на думку автора, обумовлено розумінням державою проблем молоді,

її інтересів, запитів, потреб та сприянням їх реалізації. Проблеми молоді – це проблеми всього українського суспільства. Держава, здійснюючи послідовну молодіжну політику, здатна сформувати демократичні цінності в суспільстві та утвердити державність у цивілізованому світі.

Суттєве місце у політичному вихованні громадян відводиться сім'ї, школі, розгалуженій системі освіти, громадським об'єднанням. Але найефективніше цьому вихованню сприяє безпосередня участь у суспільно-корисній громадсько-політичній діяльності.

Особливий інтерес викликає процес входження особистості в політичне життя в період реформування суспільства. Саме таким є сучасне українське суспільство, що характеризується розмитістю політичних норм і цінностей, а саме – аномією. До 80-х років в Україні панував геге-

моністський тип політичної соціалізації, пов'язаний з активним протистоянням цінностей комунізму і капіталізму. Було створено систему політичної соціалізації, яка дозволяла контролювати процес трансляції політичних цілей КПРС у внутрішню структуру особистості, починаючи з дитинства і закінчуючи дорослим життям. Крах КПРС і комуністичної ідеології як офіційної державної ідеології на початку 90-х років призвів до ліквідації колишньої системи політичної соціалізації.

Сучасне українське суспільство перебуває в стані аномії, коли стара система цінностей дискредитована (хоча на неї й орієнтуються значні верстви населення), а нова система цінностей ще не сформована. Відсутність громадянського суспільства в Україні робить малоефективним політичну систему як інститут соціалізації, що тільки зароджується. Політичні партії займаються більше обслуговуванням групових інтересів керівництва, ніж серйозною політико-виховною роботою серед мас.

Саме тому сьогодні перед політичними інститутами постає актуальне завдання: приділити особливу увагу процесам засвоєння українською молоддю статусної та рольової поведінки, культурних цінностей та норм політичного життя, притаманних демократичному суспільству. Це буде сприяти формуванню гуманістичних якостей та властивостей, які дозволять молодим українським громадянам адаптуватися в політичній системі і виконувати в ній політичні ролі та функції, набувати соціальної зрілості.

Соціальна зрілість – стан особистості, обумовлений конкретно-історичними умовами. Зрілість визначається економічними і соціальними факторами, що впливають на соціальну спільність, представником якої є особистість. Соціальна зрілість проявляється у кожному з видів суспільної діяльності, у яку включається особистість. Цим пояснюється багатоаспектність її структури.

У юнацькому віці завершується фізичне дозрівання особистості, складаються основні риси її світогляду, відбувається підготовка і здійснення першого самостійного, дорослого самовизначення – вибір професії. Життєва позиція невіддільна від світогляду особистості. Світогляд – це погляд на світ у цілому, система уявлень про суспільні принципи й основи буття, життєва філософія людини, сума і підсумок усіх його знань. Світоглядний пошук містить у собі соціальну

орієнтацію особистості, усвідомлення себе як частки, елемента соціальної спільності (класу, шару, соціальної групи) і вибір свого майбутнього соціального стану і способів його досягнення.

Цей процес має назву політичної соціалізації, він є невід'ємною частиною політичної культури, яка забезпечує збереження самого суспільства та політичної системи зокрема.

Один з важливих, на думку автора, елементів політичної соціалізації – формування правосвідомості громадян. Серед причин, що гальмують реформи в Україні, можна виділити стереотипи тоталітарного мислення. Проголошення деідеологізації суспільства замість очікуваного духовного відродження призвело до вибуху агресивності людей, прагматизму. Повернути імунітет до бездуховності, пріоритет моральних принципів загальнолюдських цінностей можна через виховання правосвідомості, засвоєння важливого досвіду світової цивілізації. Молоде покоління, не обтяжене стереотипами тоталітарного мислення, спроможне засвоїти ідеї прав людини, забезпечити можливість жити в мирі і гармонії, побудувати правову демократичну державу.

Ідея прав людини набула в XX столітті нового змісту, стала каналом, через який у секуляризований світ повернулася “любов до ближнього”, без якої людська спільнота втрачає сенс цивілізації.

Ідея прав людини стала неоціненною в сфері народної освіти. В середині XX століття інтеграція цивілізованого світу досягла такої межі, що стало очевидно: школа не може далі бути моноетнічною і моноконфесійною. Треба було шукати такі форми освіти, які б готували дитячі душі до майбутньої загальносвітової інтеграції. Програма вивчення прав людини в школі зуміла компенсувати негативні наслідки закону про відокремлення церкви від школи і школи від церкви, оскільки ввела у навчальний процес ідеї милосердя, гуманізму, моралі, жертвовності та духовного очищення, властиві всім релігіям.

Світова громадськість в особі таких інституцій, як ООН, ЮНЕСКО, Міжнародна Амністія, детально розробила принципи і рекомендації введення до навчальних програм вивчення курсу “Права людини”:

в національній сфері – це гармонізація суспільного життя, яка можлива через гарантування права українського народу на самовизначення і одночасний захист прав національних меншин. Обидві мети можна досягти тільки поважаючи

національні особливості, за умови взаємної толерантності та ненасильницького характеру вирішення суперечностей у взаємовідносинах представників різноманітних національностей;

в релігійній сфері – враховуючи надзвичайно строкату картину розподілу громадян України за релігійною ознакою і конфесійною належністю, забезпечити релігійні права особи через проголошення одних релігій чи конфесій “правильними”, а інших – “небажаними” – неможливо. Всяке порушення свободи віросповідання має вважатися неприпустимим.

Програма вивчення “Прав людини” покликана виховати покоління громадян з розвиненою етнічною свідомістю, в якій релігійна, національна терпимість закріплена на рівні аксіом.

Започаткована з 1996-97 навчального року програма курсу “Права людини” у 10-11 класах в навчальних закладах України сприяє вихованню молоді в дусі поваги до прав та основних свобод людини, у ствердженні людської гідності та цінності особистості, формуванню правосвідомості.

Формування правосвідомості, в свою чергу, сприяє усвідомленню молодим поколінням необхідності побудови правової держави, дотримання принципів верховенства демократичного права як державними органами, так і окремими особами. Вивчення “Прав людини” допомагає молоді з’ясувати, що життя в демократичному суспільстві залежить від свободи членів суспільства. Свобода і незалежність не можуть бути самоціллю і кінцевою метою суспільства, це лише об’єктивно необхідні для демократичного співробітництва умови. Права і свободи людини не є суто правові та нормативні установки, ці правила поведінки людей впливають з моральних, етичних, політичних і культурних нормативів суспільства.

Виховання у молоді переконань в необхідності дотримання правових обов’язків – важлива умова підвищення ефективності профілактики правопорушень і шкідливих звичок, соціальної пасивності. Як вірно вважають автори підручника “Права людини” Т. Андрусак і Л. Заблоцька, “формування правосвідомості має стати невід’ємною ланкою загальної системи людинознавчої та суспільствознавчої освіти, має сприяти формуванню світогляду учнів, соціалізації особистості в плані її духовно-патріотичного визначення в сучасному світі та вироблення певної життєвої позиції” [1, с. 32].

Формами засвоєння знань з прав людини є для більшості молоді, окрім навчального курсу “Права людини”, також семінари, “круглі столи”, вікторини, інтелектуальні змагання, молодіжні конференції, правничі студії, вісники, створення громадської правової бібліотеки. До такого висновку дійшов автор, впроваджуючи та організовуючи зазначені заходи в межах правопросвітницької діяльності Асоціації громадських організацій Миколаївської області. Формування правосвідомості молоді сприяє гуманізації політичної свідомості, розвитку у молоді почуття гідності, усвідомлення своїх прав та місця в суспільстві. Наведемо деякі з головних питань, яким обов’язково належить приділити увагу:

- знання прав людини та можливість їх реалізації;
- залежність ступеня реалізації прав людини від можливості реалізації своїх прав іншою людиною;
- взаємозв’язок реалізації прав людини із суспільною системою, в якій вона живе;
- знання про захист порушених прав людини та про механізм цього захисту.

Для підвищення рівня правосвідомості молоді при складанні навчальних планів занять автор пропонує враховувати основні, засадничі завдання освітньої програми “Права людини”:

- прищеплювати повагу до людської особи, до її автономності та індивідуальності;
- виробляти довіру до моральних принципів як до основного регулятора поведінки людини;
- ознайомити з головними віхами в історичному становленні ідеї прав людини;
- ознайомити зі змістом основних правозахисних Декларацій, Конвенцій та угод сучасності;
- виробити володіння понятійним апаратом, прийнятим у концепції прав людини: поняттями рівності, терпимості, дискримінації тощо;
- виробити розуміння того, як співвідносяться індивідуальні, групові та національні права;
- дати знання про практику основних порушень прав цілого народу та виробити вміння збирати, аналізувати інформацію про порушення прав окремої людини;
- ознайомити з різними формами захисту прав людини.

Формування політичної свідомості сучасної української молоді можливо за умов здійснення загальногромадянського виховання. Як відомо, громадянськість перетворює людину з покійного підданого влади на громадянина, який знає свої права і обов’язки, вміє свідомо, на основі закону за допомогою демократичних інститутів і проце-

дур відстоювати свої інтереси. Громадянськість, згідно з визначенням ще стародавніх греків, – це передусім відповідальна участь людини у суспільних справах. Істинний громадянин повинен прагнути до того, щоб бути корисним своїй державі, до розширення свого кругозору, ерудиції, духовного збагачення. Політично свідомою людиною – це, перш за все, громадянин, людина, яка вступає в політику з розвинутими ідентифікаціями участі, навчена суспільним орієнтаціям, що визначають її політичний вибір, певним правилам політичної гри, особливо терпимості і толерантності, та бере активну участь у політичному житті країни.

У громадян сучасної України і у представників державних структур нерідко відсутня певна єдина система цінностей, якою вони керуються у своїй повсякденній діяльності. Соціальні інституції тісно вплетені у систему культурних цінностей суспільства, працюють на збереження, розвиток та поширення таких цінностей серед громадян. Державні структури далеко не завжди діють відповідно до інтересів, запитів, точок зору, тверджень громадян.

Сьогодні політична діяльність вимагає високих моральних, патріотичних і фахових якостей. Суспільство має сформувати ефективні механізми підготовки та включення нових поколінь у професійну політичну діяльність. Необхідно розробити національну програму формування молодого поповнення українського політикуму. Система підготовки майбутніх політиків повинна забезпечити постійний прилив свіжих молодих сил у державні органи та політичні партії, зміцнити єдність усіх поколінь українського народу та створити сприятливий морально-психологічний клімат для цивілізованих форм політичного змагання.

Формування політичних демократичних лідерів доцільно розпочинати серед молоді, яка має більше можливостей засвоїти знання та навички, ніж серед громадян інших вікових категорій. За цієї умови можна поділяти погляди, що через деякий час Україна матиме повноцінну політичну еліту, здатну очолити важливі напрямки будівництва в суспільстві.

Будь-яке суспільство завжди спроможне дати певну кількість інтелектуалів. Це – золотий фонд кожної нації. Його потрібно скерувати туди, де найбільша потреба для суспільства. Молодь, якій нині 18-20 років, через деякий час керуватиме нашою економікою, культурою, полі-

тикою, військом, правоохоронними структурами. Якщо туди не прийдуть найздібніші, то наше суспільство не буде здатне побудувати повноцінну демократичну державу.

Враховуючи те, що в Україні почали організовувати школи для обдарованих дітей, навчальні заклади для обдарованої молоді, автор вважає: вирощування національної еліти розпочалось. Сьогодні існує в Києві Школа молодих політиків і політологів, у м. Рівному – Клуб української елітної молоді, які вже нагромаджують досвід вирощування національної політичної еліти. Інститут Міжнародних відносин Національного університету імені Тараса Шевченка передбачає організацію Літньої школи короткотермінової перепідготовки професійних працівників міністерств та відомств України. Ця програма сприятиме процесу входження України в європейський простір, що є стратегічним напрямком зовнішньої політики держави [2].

В Києві, Одесі, Дніпропетровську, Львові існує система освіти державних кадрів академії держуправління при Президентові України. Цей позитивний досвід становлення української політичної еліти вимагає підтримки. Необхідно створювати інституції політичного лідерства, які б сприяли політичним діячам у сучасних умовах набувати потрібної оперативності і компетентності прийняття рішень і здатності раціонально розв'язувати конкретні завдання.

Доречно визначити особливості лідерства в демократичному суспільстві. Лідер – це той, хто полегшує процес групового прийняття рішення. Лідер справді має владу, але владу певного типу: владу визначити проблему, заохочувати всіх висловлювати свої думки, триматися руслу дискусії, допомогти в організації роботи. Ця “влада” насправді є владою впливу на інших для досягнення певної мети.

Лідерство є життєво важливим для функціонування будь-якої суспільної організації – політичної, культурної чи економічної. Лідерство – це здатність робити речі дієвими. Авторитарне суспільство має невелику кількість лідерів. У демократичному суспільстві тисячі людей беруть участь у процесі прийняття рішень щодня за допомогою своєї роботи та діяльності вільних організацій. Саме створення системи освіти політичного лідерства в кризовий період суспільства було б своєчасним в Україні.

Окрім шкіл політичних лідерів, потрібно створювати політичні студії, клуби, до яких за-

лучати здібну та інтелектуально розвинену молодь, що виявляє інтерес до політичної науки. Доцільно на основі політичних партій створювати серед молоді школи політичного спрямування, що сприятиме поповненню партій молодим резервом [3, с. 4].

Аналізуючи вищезазначене, автор вважає, що українська державницька нація зможе забезпечити себе дійсно мудрою владою, саме національною політичною елітою – носієм національної свідомості. Для неї гуманізм буде основою політичного мислення, основною цінністю, а політична діяльність буде врівноважуватися згідно з принципом, коли “людина, яка на щось зважується і усвідомлює, що обирає не тільки своє особисте буття, але вона ще й законодавець, який обирає одночасно із собою і все людство, не може уникнути почуття повної і глибокої відповідальності” [4, с. 320].

В умовах будівництва правової і демократичної української держави, якій притаманна багатопартійність, вільне функціонування і розвиток інститутів громадянського суспільства, актуальною є потреба дійсно широкого інформування населення про основні напрямки внутрішньої та зовнішньої політики держави, роз’яснення суті докорінних соціально-економічних і політичних змін у суспільстві, формування позитивного іміджу України на міжнародній арені. Не менш важливо висвітлювати ті соціальні і економічні зміни, які відбуваються в регіоні, області, місті, селищі. Враховуючи нагальну потребу консолідації суспільства у відповідальний час, узгодженість дій усіх інститутів державного управління та органів місцевого самоврядування, надзвичайно актуальною є організація політичної і соціально-економічної освіти громадян, формування їх відповідального ставлення до реформ.

З метою подальшого покращення системи постійного інформування населення Президент України видав розпорядження 28 березня 1998 року “Про заходи підвищення рівня інформування населення України про основні напрямки державної політики”. 6 березня 2003 року Президент України видав розпорядження про всенаро-

дне обговорення проекту Закону “Про внесення змін та доповнень до Конституції України”. Відповідні програми і плани відновлення лекційної роботи прийняті та впроваджуються в більшості міст та областей під керівництвом державних адміністрацій із залученням науковців вузів.

Автор теж є лектором товариства “Знання” та безпосередньо провела 16 публічних зустрічей у районах Миколаївської області у квітні 2003 року з метою обговорення проекту реформування політичної системи. Молодь переважно схвалює проект, запропонований Президентом України, люди похилого віку ставляться до пропозицій стримано або зовсім не підтримують. В цілому, проведення всенародного обговорення сприяло підвищенню політичної освіченості та політичної культури населення.

В 2003 році, коли пройдені найважчі етапи структурної кризи в Україні, а головним завданням є реформування економіки, політичної системи, стабілізація соціальної сфери, надзвичайно важливо якомога швидше подолати інертність суспільної свідомості, глобальний песимізм. Це сприяло б об’єднанню зусиль людей для конструктивної цілеспрямованої роботи з підвищення свого добробуту. І саме молоде покоління спроможне вплинути на успіх реформи політичної системи в Україні.

Враховуючи, що молодь схильна до самоідентифікації за віком, важливо систему виховання та освіти формувати таким чином, щоб не закріплювати молодість як професію, а сприяти політичній зрілості молоді через формування громадянськості.

Література

1. Андрусак Т., Буроменський М., Заблоцька Л. та ін. Права людини: Підручник для загальноосвітніх шкіл, ліцеїв і гімназій. – К.: Право, 1997. – 228 с.
2. Татенко В. Як стати і бути лідером: поради психолога. – К.: Українська перспектива, 1996. – 46 с.
3. Сартр Жан Поль. Екзистенціалізм – это гуманізм // Сумерки богів. – М.: Политическая литература, 1989 – С. 319-345.
4. Шнирков О. Проблеми європейської політики досліджуватимуться в Київському університеті // Міжнародна освіта. – К., 1998. – № 1. – С. 23-48.

Надійшла до редколегії 10.11.2002 р.